

ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE ÇOKDİLLİLİK

Prof. Dr. Doğu ERGİL*

Çokkültürlü bir toplumun temelini demokrasi, laiklik ve çoğulculuk oluşturur. Çoğulculuk, sadece bir siyasal feslefe değildir. Farklı kümelerin örgütlü ve yasal güvence altında, kurumlaşmış yöntemlerle karar alma sürecine katılmaları veya onu etkilemeleri olarak tanımlanan bir uygulamadır da...

Çokkültürlülük, birkaç istisna dışında bütün toplumlar için bir tarihsel-antropolojik gerçekliktir. Çokdillilik ise, çoğulcu toplumların kültürel özünü oluşturur. Çokkültürlü bir toplumda, birden fazla kültür dilinin olması siyaset dışı (apolitik) bir veridir. Dolayısıyla, kültürlerarası iletişimde, dolayısıyla eğitimde, farklı kültür kümelerine mensup çocukların ana ve resmi dilden oluşan iki dilliliği kaçınılmazdır. Niçin mi?

Dil, insanı insan yapan; insanı hayvandan ayıran gelişmiş (kültürel) bir anlaşma aracıdır. İletişimin ve bilişimin aktığı kanaldır. İnsanın sadece bugünkü değil, geçmiş toplumlarla veya toplumunun geçmişiyle ilişki kurmasını, onların bilgilerinden, deneyimlerinden yararlanılmasını sağlar.

Dil, insanın sadece kendisini ifade etmesi değil, topluma katılmasını sağlayarak, onu, sosyal bir varlık yapar. Dil yalnızca iletişim değil, yaratım aracıdır da. İnsan dil sayesinde yaratır; yatattığını iletir; başkalarıyla paylaşır. Paylaştığı oranda da yaşadığı ortamı, yaşamının koşullarını "inşa eder". Bunu yaptığı oranda da "kendini gerçekleştirir", mutlu olur ve ruhsal dengeye kavuşur.

Dil, öğrenmenin ve düşünmenin aracıdır. Dili olmayan varlıklar fazla birşey öğrenemezler, düşünemezler; öğrendiklerini ve düşüncelerini saklayamazlar. Saklayamadıkları için de bilgileri birikmez. Düşünce kapasiteleri sınırlı kalır, bilim üretmezler. Pekiyi hangi dilden söz ediyoruz? Tabii ki, ülkenin resmi veya herkesçe anlaşılabilir (veya anlaşılması gereken) dilinden...

---

*A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi

KÜLTÜR DİLLERİ GERÇEĞİ

Çokkültürlü toplumlarda birden fazla dilin varlığı nedeniyle milyonlarca insan, resmi dili öğrenmeden önce, anadilini, yani ailesinin ait olduğu kültür kümesinin dilini öğreniyor. Anadiliyle dünyayı tanıyor. Kendi kültür dilinde düşünce ve düşünme kalıplarını geliştiriyor. Pekiyi, bu ana dili (kültür dili) geliştirilmeden, insan bu dilde kendini geliştirmeden, başka veya resmi dilde bilişsel kapasitesini ne kadar geliştirebilir? Söylemek zor. Dilbilginlerinin ve eğitimcilerin de yüzde yüz doğrulukta bir yanıtı olmadığı anlaşılıyor.

Buna karşın, uzmanlar, resmi dili hakkıyla öğrenmek, onu günlük iletişim aracından bilimsel ve sanatsal bir araca dönüştürmek için, anadil (kültür dili) ile resmi dil arasında sağlam köprüler kurulması gerektiğini söylüyorlar. Bu önermeden çıkan anlam şu: Anadilin geliştirilmesi yoluyla, resmi dile üst düzeyden bir geçişin sağlanması, sağlıklı sosyalleşme için son derece yararlıdır. Hele bu geçiş, yumuşak, mümkün olduğu kadar firesiz ve gönüllü ise...

Uzmanlar, kültür kümelerinin, kendi dillerini geliştirebildikleri oranda daha bilgili, dillerinin de anlatım açısından daha zengin olacağını söylüyorlar. Yapılarının daha olgun ve yetkin olması yanında, kültürel kimlikleri konusunda aşağılık duygusu duymayacaklarını da ileri sürüyorlar.

Çokkültürlü toplumlarda aşağılık duygusu, kültür kümelerinin eşitsiz dizilişinden kaynaklanıyor. Aşağılık duygusuna eşlik eden "engellenmişlik" ve "bastırılmışlık" duygusu, mağduriyet algılamasına yol açıyor. Siyaset psikologları, bu olguyu, toplum huzurunun altındaki "dinamit" diye adlandırıyorlar.

KÜLTÜR DİLİ, RESMİ DİL İLİŞKİSİ

Ana/kültür dilinde aldıkları ilk eğitimin, bir azınlık kültürü düzeyinde kaldığını anlayan kültür kümelerinin üyeleri, gerek hayat şartlarını daha iyileştirmek, gerekse dünyaya açılmak için resmi dilin olanaklarını (resmi dilde öğrenimi) gönüllü bir tercihle benimsediklerinde, eğitimde zor veya zorlama yok demektir. Böyle bir ortamda, özellikle ilköğrenim aşamasında, diller arasında anlam ve bilgi transferi, mümkün olduğunca az fireyle, yumuşak ve olağan biçimde gerçekleşir.

Diller yoluyla gerçekleştirilen kültürler-arası transferler (geçişlilik), kişilikli insanların yetişmesine de katkıda bulunuyor. Daha küçük yaşta öğrenilen çokkültürlü yaşamın olağan ve barışçı karakteri, iyi ve makul vatandaşlar üretmenin de temelini oluşturuyor.

Artan dilsel ayrıntılandırma ve karşılaştırma, çocukların/bireylerin ruhsal gelişimine katkıda bulunduğu gibi, onların yaratıcılıklarına da derinlik kazandırıyor. Dil bilginlerine göre, anadilini iyi anlamak ve doğru kullanmak, çocukların okulda ve ilerideki yıllarda ikinci /resmi dile yapılacak tüm çalışmalarda başarılı olmalarının önkoşuludur.

Dil öğrenimi, okul öncesi dönemde ve okul dışında, kendiliğinden, yani bir eğitimci olmadan gerçekleşiyor. Genellikle aile içinde ve özgül bir kültür ortamında yaşanan toplumsallaşma sürecinden sonra, birdenbire dünya ile ilintisinde tek bir dili

kullanmaya zorlanan gençler, kültür dünyalarının kendilerinden esirgendiği, aşağılandıkları ve dışlandıkları duygusuna kapılabiliyorlar. Hırçınlaşıyorlar. Bu hırçınlığı siyasal zeminlere taşıyabiliyorlar.

Böyle bir zorlama/sınırlandırma, toplumsal isyankarlığın ve kültür kümeleri arasındaki sürtüşmelerin kaynaklarından biridir. Kısaca: Dille oynamamalı; hele hele onu bir siyasal egemenlik aracı olarak kullanmamalıdır. Yapılması gereken, bir toplumdaki tüm (kültür) dillerin(in) gelişmesine olanak sağlanırken, resmi dilin, diğer dillerin referans çerçevelerinin katkısıyla bilim ve sanat dili olarak daha da zenginleşmesine özen gösterilmelidir.

Dil eğitimi, öğrencinin ailesinde ve sosyal/kültürel çevresinde dil aracılığıyla öğrendiklerini çıkış noktası alır, almalıdır. Şayet öğrencinin dil kullanımına zarar verilmek istenmiyorsa, evde kullanılan dilden resmi dile geçiş kesintiye uğramadan gerçekleşmelidir.

Devletin çocuklarımızın eğitimi konusunda dediklerini ve yaptıklarını çok yakından izleyelim. Devletin ülke çocuklarının gelişimi ve kültürel değerlerini edinimi açısından dile ve kültüre yaklaşımını irdeleyelim. Bunu yaptığımızda, devletin ve onun kurumlarının asıl niteliği; ne ölçüde demokratik olduğu veya olmadığı ortaya çıkacaktır. Çokkültürlü bir toplumda, çokkültürlülük olgusunun eğitimde ne oranda dikkate alındığı anlaşılacaktır. Bu açıdan bakıldığında ne Türkiye, ne de içinde Türkleri barındıran birçok bauli ülke, örneğin Almanya sınıf geçebilirler.

Bilimsel açıdan anadil okul öncesi öğrenilen ve evde en çok konuşulan dildir. Türkiye'deki Türk çocukları veya Almanya'daki Alman çocukları için anadilin önemi neyse, bu ülkelerde başka anadili konuşan çocuklar için de anadilin önemi odur. Arada hemen hemen hiçbir fark yoktur.

İçindeki etnik grupların dillerine saygı göstermeyen, o dillerde, topluluk-içi düzeyde de olsa, anadilde öğrenime izin vermeyen ve desteklemeyen çokkültürlü bir toplumda uzlaşma, yumuşama, normalleşme ne oranda mümkün olabilir ki?

Gerçek yurtseverler isek -çüknü sahteleri de var; onlar yurtlarını seviyorlar ama yurttaşlarını sevmiyorlar- bu olgunun önemine işaret etmek durumundayız. Üstelik bunu demokrasi ve barış adına yüksek sesle, açık yüreklilikle yapmalıyız. Çünkü, çokkültürlü bir toplum, çokdilli olmak zorundadır. İnsanlar gibi toplumlar da dille var olurlar.

Kendi dillerini istedikleri gibi kullanamadıkları, geliştiremedikleri için siyasal birliği bozmak isteyen insanlara kızıyoruz. Ama biraz durup, düşününce, ortak devlete ve onun yasalarına sadakat karşılığında bu hakkı onlara teslim etmenin, ulusal birliğin kaçınılmaz koşulu olduğunu anlıyor muyuz? Anlıyorsak, en azından ilköğretim düzeyinde ikidilli okulların varolması için kafa yormaya başlamamız gerekmez mi?

Anadili değişik olan bütün çocukların aileden ve kültür kümelerinden edindikleri birikimi (kavram ve referans zenginliğini) öğretmenlerin yardımıyla tek dillilikten iki dilliliğe transfer edebilsen, ne zengin bir kültür hazinesi kazanırız kimbilir...? İşte o zaman belki okul, iki veya çok dilli bir öğretim kurumu olarak çokkültürlülüğün toplumsal mekiği olabilir. Kültür tekelciliği, ideoloji tekelciliği ve ırkçılık, bağınazlıkla beraber zincire vurulabilir.

Dikkat edilirse, elit kesimin çocuklarının gittiği okullarda çokkültürlü eğitim onyıllardan beri sürüyor. Bir eğitim, çok kültürlü bir biçimde çocuğun mutluluğunu ve yeteneklerini ciddiye alıyorsa, bu eğitim kaçınılmaz olarak kültürler-arasıdır.

Diğer yandan, kendini çocuğa ve gelecek kuşaklara karşı yükümlü sayan bir eğitim sistemi, salt dersler kapsamında kalan eğitim görevlerine indirgenemez. Toplumdaki dünyadaki fanatizmle, hoşgörüsüzlükle ve önyargularla da mücadele etmek gerekir. Kim çocuklarının bir hoşgörü ortamında yaşamasını istiyorsa, hoşgörüsüzlüğe direnmek zorundadır. Kim kendisi için fırsat eşitliği istiyorsa, fırsat eşitsizliğini sürdüren kurumlara ve güçlere karşı bayrak açmak zorundadır. Kim sevgi ilkesini savunuyorsa, kine karşı savaşmalıdır. Çocuklarının yaratıcı olmasını isteyenler, onları ve kendilerini devletin ve okulun tektip eğitim politikasına karşı savunmalıdır. Kültürlerin bir araya gelmesini isteyenler, engelleri ortadan kaldırmalı; önyargıların, nefretlerin, intikam duygularının birikimli hale gelmesini durdurmalıdır. Hümanizma, barbarlığın ve bilinçaltının karanlık güçlerinin desteklediği şeylere karşı mücadele etmeyi içerir. Bizler köktencilğe, bağnazlığa, ırkçılığa ve fanatizme karşı koymalıyız ki, çocuklarımız, savaşın yerine barış; zorbalığın yerine ikna etmeyi; dışlama ve düşmanlık yerine sevgiyi, anlayışı; tektiplilik yerine, çeşitliliği; itaat ve başeğme yerine, tartışma ve benimsemeyi; dalkavukluk ve yaltaklanma yerine, yaratıcılığı ve başarıyı gerçek erdemler olarak benimsesinler. Üstelik bunları normal bir toplumun normal değerleri olarak görsünler. Bunun da yolu, çokkültürlülük olgusunun olağan bir durum olduğunu anlamak ve bu anlayışı siyaset ve eğitim hayatında geçerli kılmaktan geçer.

İSVİÇRE ÖRNEĞİ

Bu küçük çalışmanın örneklendirilmesinde ilk akla gelebilecek ülke belki İsviçre'dir. İsviçre'nin ileri ve müreffeh bir ülke olduğunu kimse inkâr edemez. Ama İsviçre bildiğimiz sanayi ülkelerinden birine pek benzemez. Sanayi-sonası toplum (bilgi toplumu) modeline daha yakındır. İsviçre'nin sahip olduğu ileri ve zengin yaşam düzeyinin bilgi teknolojisine ayak uydurabilmesinin yanında iki kaynağı daha vardır.

- 1) Dünya para işlemlerinin merkezi olması
- 2) Turizm.

Her ikisi de aklın ve becerinin barış ve istikrarla bütünleşmesi sonucunda ortaya çıkmış. İsviçreli barış ve huzuru paraya çevirmişler. Para da, barış ve huzurun bekçiliğini yapmıştır.

Peki, İsviçre, hufusu küçük ve homojen olduğu için mi istikrar ve huzur bulmuştur? Tam tersine. Avrupa'da İsviçre kadar heterojen pek az ülke vardır. 1990 (son) sayımlarına göre İsviçre nüfusunun %73,4'ü Almanca, %20,5'i Fransızca, %4,3'ü İtalyanca ve %0,7'si Romanca konuşuyor. İster inanın ister inanmayın, bu dillerin dördü de Resmi dildir. Bu kültürel zenginliğin, huzurlu ve insana saygılı davranıldığı için İsviçre'ye yerleşen yabancı uyruklularca daha da artırıldığı kesin. Yabancılar, ülke nüfusunun %19'unu oluşturuyorlar.

İnançlar alanı da benzer bir çeşitlilikte: Ülke nüfusunun %46'sı Katolik, %40'ı Protestan, %2,2'si Müslüman, %1'i Ortodoks ve geri kalan %7,4'ü hiçbir dinden olmadıklarının belirtmişler.

Kültürel Çeşitliliği Yönetmek

Bu kadar karışık bir kültür tablosunu uyumlu kılmayı İsviçreliler nasıl başarmıştır? İsviçrelilere göre artık onların siyasal-kültürel karakteri haline gelmiş olan üç şeye özellikle önem vermişlerdir:

1) Ülkenin tarihinden gelen **Federalizm**. İsviçre'de federatif yapı, azınlıkları korumak ihtiyacından doğmuş değildir. 150 yıl önce İsviçre'nin 26 kantonunun büyük çoğunluğu bağımsız ve egemenmiş. İlerleyen yıllarda ortak kararlar **Bund** adı verilen birliği kurduklarında, bu kantonlar ne özgün karakterlerinden, ne de egemenliklerinden vazgeçmişler. Ancak, **Ortak yönetimin** etkili olması amacıyla merkezi idare'ye bazı sorumluluklar ve yetkiler devretmişler.

Önceleri mekezi idare'nin yetkileri sadece savunma, dış ilişkiler, para, göçmenlik statüsü, posta ve demiryolları ile sınırlanmış. Daha sonra bunlara yeni ama yine sınırlı alanlarda yetki-sorumluluklar ilave edildi. Merkezi yönetime her yetki devri, bir anayasa değişikliği gerektiriyor. Bu da, hem seçmen yurttaş topluluklarının, hem de kantonların çoğunluğunun oylarına bağlı. Mesela Zürih Kantonu'nun nüfusu 1,2 milyon. Ama küçük Appenzell - Innerrhoden'inki sadece 14.000. Yine de oylamalarda küçük - büyük kanton ayırımı yapılmıyor. Böylece yöresel irade sisteme yansıtılıyor.

İsviçre parlamentosu iki kamaradan oluşuyor: 1) Ulusal Konsey ve 2) Devletler Konseyi. Ulusal Konsey'in 200 üyesi, ülke nüfusuna oranla seçiliyor. Ama Devletler Konseyi, nüfus büyüklüklerine bakmaksızın, her kantondan iki kişinin katılımıyla oluşuyor. Yasalar, her iki kamara tarafından onaylanıyor. Bu konuda iki konseyin yasama eşitliği var.

Kantoların siyasete katılımı sadece yasa yapmakla sınırlı değil. Federal Hükümet, bir yasa hükmünde kararname çıkarınca, onu kantonlar uyguluyor. Ayrıca, Federal Hükümet'in vergilerinin büyük bölümünü kantonlar topluyor. bu sayede merkezi yönetim, azami ölçüde küçük tutulabiliyor.

YARGI

Benzer bir durum da yargı alanında söz konusu: Kantonal mahkemeler medeni ve ceza hukuku davalarına bakıyorlar. Federal Mahkeme, bir temyiz kurumu gibi çalışıyor.

Kantonlar, büyük ölçüde kendi iç hukuklarını ve buna dayalı örgütlenmelerini kendileri düzenleyebiliyorlar. Bunun tek sınırı, kanton anayasalarının Federal Anayasa ile ve kantonal uygulamaların temsili demokrasinin ilkeleriyle çatışmaması.

Bütün bu söylenenler, ülkenin istikrarının üç anahtardan biri olan **Federalizm**'in nitelikleri...

2. ÇOKDİLLİLİK

İkinci anahtar çokdilliliktir.

İsviçre'nin, çok-dilliliği, bir kültür politikası olarak benimsemiş olmasının temelinde farklı dil kümelerinin iç içe yaşıyor olması gelmektedir. Üstelik ülke de küçüktür...

Fransızca konuşan topluluklar daha çok İsviçre'nin batısında yaşamaktadırlar. İtalyanca ve Roman(ts)ca konuşan kümeler Alpler'in güneyinde ve Alpler'in güneydoğu yaylalarında yaşıyorlar.

Federal Anayasa, Almancayı, Fransızca'yı ve İtalyanca'yı İsviçre'nin Resmi Dilleri olarak kabul ediyor. Geçen sene Roman(ts)ca da genel oylama ile resmi dil olarak benimsendi. Fakat yüzde birden daha düşük nüfus oranına sahip bir azınlığın dilinin dördüncü resmi dil olarak nasıl yürürlüğe sokulacağı yasal düzenlemeyi gerektiriyor.

Kural olarak, yasa metinlerinin yürürlüğe girebilmesi için tüm (resmi) dillere çevrilmesi gerekiyor. Federal otoritelerle olan ilişkilerinde her yurttaş kendi anadilini kullanmak hakkına sahiptir.

Parlamento tutanakları, bütün resmi dillere çevriliyor. Federal otoriteler, kendilerine yapılan yazılı başvurulara aynı dilde yanıt vermek zorundalar. Aynı ilke, Federal Mahkeme için de geçerli. Kendisine yapılan başvuruları, aynı dilde karara bağlamak yükümlülüğünde...

Dil özgürlüğü, Federal Mahkeme'nin güvencesi altındaki temel özgürlüklerden biridir. Bunun sonucu olarak, İsviçre'de herkes, özel ve kamu hayatında kendi tercihi olan dili kullanabilmektedir.

Dil özgürlüğü, Federal Mahkeme'nin benimsediği yazılı olmayan bir anayasa hakkı olarak eyalet (toprak egemenliği) düzeyinde kısmen sınırlanmıştır. Bu kısmi sınırlılığın amacı, azınlık dillerinin, geleneksel yerleşim bölgelerinde korunmasına yöneliktir. Dilsel çeşitlilik, İsviçre Devlet (siyasal) Sistemi'nin Kılavuz ilkelerinin başında gelmektedir. Toplum ve devlet, bu ilkeyi korumayı, çoğulcu demokrasiyi korumakla eşdeğer görmektedir.

Fransızca ve İtalyanca konuşan kantonlarda, bu diller, hem okulda hem kamu yaşamında kullanılmaktadır. Her üç dilin karışık kullanıldığı kantonlarda, Federal düzeyde uygulanan kurallar geçerlidir. Belediyeler, genellikle çoğunluk kuralını uygulamaktadırlar.

Ticino ve Graubünden kantonları, birer azınlık dili olan İtalyanca ve Romancayı korumak ve geliştirmek için Federal Hükümet'ten maddi yardım almaktadırlar.

OLUMLU AYRIMCILIK - SİYASAL KAYIRMACILIK

İsviçre, toplumsal dayanışmasını siyasal istikrarını borçlu olduğu federalizm ve dil özgürlüğü yanında, kültürel çeşitliliğini yönetmek amacıyla, olumlu ayrımcılık ilkesini de benimsemiştir. Bu ilke, bazı durumlarda azınlıkların aşırı-temsili biçiminde uygulanmaktadır.

"Aşırı temsil" ilkesi pek az olayda zorunlu olarak uygulanmıştır. Uygulama genellikle zaman içinde gelişen tecrübeye dayanmaktadır.

Parlamentonun kompozisyonu yasa ile belirlenmiştir. Benimsenen ilkelere göre, Fransızca ve İtalyanca konuşan üyeler/delegeler, Parlamento'nun yüzde 30'unu oluştururlar. Bu yüzden temsilcilerin sayısı, belirtilen dillerde konuşan İsviçre yurttaşlarının oranından bir hayli yüksektir.

Yürütme organına (hükümete) gelince: Federal Konsey'e Anayasa gereğince, aynı kantondan iki kişi atanamaz. Bir başka yerleşmiş geleneğe göre, Federal Konsey'de azınlık dillerini temsilen en az iki hükümet üyesi olmalıdır. Bugünkü hükümette iki Fransızca, bir İtalya konuşan toplulukları temsil eden üç üye vardır.

Federal Mahkeme üyelikleri için de aynı ilke geçerlidir: Her azınlık dili (konuşan kütme) mahkemede en az bir üyelikle temsil edilmelidir. Bugün 31 federal yargıçtan 13'ü azınlık dilleri konuşulan bölgelerden gelmektedir. Bu oran (13/31), yargıda yüzde kırkın üzerinde bir temsil olgusuna eşdüşmektedir.

Temsil konusunda kayırmacı tutum, merkezi radyo ve televizyon yayımlarında program tahsisinde de gözlenebilir: Almanca yayımlar, tüm programların yüzde 40'ını Fransızca yayımlar, yüzde 33'ünü; İtalyanca yayımlar, yüzde 23'ünü oluşturmaktadır. Radyo ve televizyonlar, ayrıca hergün Romanca, yayımlar yapmaktadır.

SONUÇ

İsviçre'nin sunduğu çokkültürlü toplum modelinin üzerinde durduğu üç sütun vardır: 1) Federalizm; 2) Dil çeşitliliği ve özgürlüğü; 3) Azınlıkların, azınlık haklarına değil, çoğunluk (yani eşit vatandaşlık) haklarına kavuşturulması için onların temsil olanaklarının artırılması. İsviçre bunu yasama, yürütme, yargı ve yayım-öğretim dili alanlarında gerçekleştirmek amacıyla yasal-kurumsal dayanaklara kavuşturarak başarmıştır.

Kültürel çeşitliliğini, dinsel ve etnik farklılıklarını yönetme becerisini gösteren İsviçre, toplumsal dayanışmasını, çokkültürlülüğü, siyaset felsefesi olarak benimseyerek gerçekleştirmiştir. Bu çoğulcu siyasal mimari, İsviçre'nin huzurlu ve istikrarlı bir ülke olmasını sağlamıştır. Huzur ve istikrar, ekonomi ve sermayenin isteyip de bulamadığı "yeryüzü cenneti"nin nitelikleridir. İsviçreliler bunu oldukça erken anlamışlar ve kurdukları yeryüzü cennetinin kapısına bir "yazar kasa" yerleştirerek, huzuru ve istikrarı paraya çevirmişlerdir.

İsviçre, tüm çelişkili niteliklerine karşın, farklı ekonomik, siyasî, kültürel ve dilsel çıkarların bağdaşabilir yaşam ve güvenlik alanları olduğunu anlamış ve bunları dengelere kavuşturmuş bir ülkedir. Söz konusu dengelerin, sadece çoğunluğun kendi özelliklerini ve çıkarlarını değil, toplumu oluşturan tüm kümelerin özelliklerini ve çıkarlarını saymak ve korumak ilkesine dayandırılması, "İsviçre Mucizesi"nin esasıdır.

Aslında bu, hiç de bir mucize değildir. Akıllı ve akılcı bir tercihtir. Toplumların akli, kısmî olursa, ayrımcılığa; yanlı olursa çoğunluk baskıcılığına ve indirgemeciliğe döndürür. İşte bizim gibi ülkelerin sorunu da bu...